

ESKİ MEZOPOTAMYA VE ESKİ MİSİR'DA MAVİ RENK
KULLANIMININ SEMBOLİK ANLAMLARI
*SYMBOLIC MEANINGS OF BLUE COLOR IN ANCIENT
MESOPOTAMIA AND EGYPT*

Yeşim DİLEK

Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
Instructor Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, School of Foreign Languages
yesim.dilek@hbv.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0863-5468

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
4/1, Mart – March 2022 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi - Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 26.12.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 08.02.2022
Sayfa-Pages : 163 – 179

 : <https://doi.org/10.33469/oannes.1047628>

This article was checked by Viper or **plagium**™

Atıf – Citation: DİLEK, Y., “Eski Mezopotamya ve Eski Mısır’da Mavi Renk Kullanımının Sembolik Anlamları”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/1, Mart 2022, ss. 163 – 179.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

4/1, Mart – March 2022

163 – 179

Araştırma Makalesi / Research Article

ESKİ MEZOPOTAMYA VE ESKİ MİSİR'DA MAVİ RENK KULLANIMININ SEMBOLİK ANLAMLARI

SYMBOLIC MEANINGS OF BLUE COLOR IN ANCIENT MESOPOTAMIA AND EGYPT

Öğr. Gör. Dr. Yeşim DİLEK

Öz

Renk, insanlığın çevresindeki olayları ve kendini anlamlandırmaya çalıştığı andan beri durumlarla eşleştirdiği önemli kavramlardan biridir. Önceki tarihlerde, insanların renk ile ilgili çok bilgisi olmadığı açıktır. Eski insanlar için renkler sadece belli durum, olay ve duygularla eşleştirilmiş böylece sembolik anlamlar kazanmışlardır. Bu semboller toplumların, kültürel değerlerine, yaşadıkları coğrafyaya, sosyal ortama ve inanç sistemlerine göre şekillenmektedir. Mavi, Mezopotamya'da tanrısal lütuf ve bağışlama kavramları ile sembolleşmiştir. Aynı şekilde Mısır'da da mavi renk kutsallık atfetmektedir. Mavi-lacivert renginin büyüleyiciliği lapislazuli taşıyı Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında oldukça popüler bir konuma getirmiştir. Literatürde lapislazulinin ticareti, renklerin anlamları, Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları ile ilgili çok çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak, mavi renk kullanımının sembolik anlamı bu iki medeniyet üzerinden ele alınıp lapislazuli taşı ile birleştirilmiş bir çalışma yoktur. Bu çalışmada amaç şimdiye kadar bu bağlamda yapılan çalışmaları derlemek ve mavi rengin sembolik boyutunu ve kullanım alanını belirleyip, betimleyebilmektir. Bu doğrultuda öncelikle renk kültürünün

Abstract

Color is one of the important concepts that humanity has matched with situations since the moment it tried to make sense of the events around it and itself. It is clear that people did not know much about color in the past. For ancient people, colors were only associated with certain situations, events and emotions, thus they gained symbolic meanings. These symbols have been shaped according to the cultural values, geography, social environment and belief systems of the societies. Blue was symbolized by the concepts of divine grace and forgiveness in Ancient Mesopotamia. Likewise, in Egypt, the color blue ascribed holiness. The fascination of the blue-dark blue color made lapislazuli very popular in Egyptian and Mesopotamian civilizations. In the literature, there are various studies on the trade of lapislazuli, the meanings of colors, and Mesopotamian and Egyptian civilizations. However, there is no study that deals with the symbolic meaning of the use of blue color through the civilizations and combined with lapislazuli stone. The aim of this study is to reveal a collective publication on the subject and to determine and describe the symbolic meaning and usage area of the color blue. In this direction, first of all, the history of

tarihçesi, renk kavramı ve rengin sembolik işlev kazanma süreci irdelenmiştir. Bununla birlikte hem eski Mezopotamya hem Eski Mısır uygarlıklarında mavi renk kullanımı ve lapislazuli taşı kullanımı, ticareti, sembolik anlamları tespit edilmiştir.

color culture, the concept of color and the process of color gaining a symbolic function were examined. The use of blue color and the use of lapislazuli stone, trade and symbolic meanings have been determined in both ancient Mesopotamian and Ancient Egyptian civilizations.

Anahtar Kelimeler: Eski Çağ, Mezopotamya, Mısır, Renk, Lapislazuli.

Keywords: Ancient Age, Mesopotamia, Egypt, Color, Lapis Lazuli.

Extended Abstract

Since ancient times, every color has been given a symbolic meaning due to the environment in which it exists. As a color, the meaning and symbol of blue have changed according to the societies throughout the ages and have survived to the present day. While it is identified with sadness in some societies and periods, in some societies it is associated with the sky and argued that it is the color of calmness and calmness. Blue was symbolized with the concepts of divine grace and forgiveness in Mesopotamia. Likewise, in Egypt, the color blue ascribed sacredness. The fascination of its blue-dark blue color made lapis lazuli stone very popular in Egyptian and Mesopotamian civilizations. Lapis lazuli has a long history of trade in the Middle East region. It was spread over wide areas in that region. Lapis lazuli ornaments from the late fourth century were discovered in Mundigak, Afghanistan. The earliest lapis lazuli appeared in the Mesopotamian region during the Ubeyd period and in Egypt BC. The use of lapis lazuli emerged at the end of 3000 BC. Since Lapis Lazuli was a precious stone in both Mesopotamian and Egyptian civilizations, it was primarily used in jewelry and accessory making. In the depictions of gods and in the depictions of the priests, who were the holiness of the gods was attributed, the pigments were used to give color or the figures were created by directly shaping the stone itself. In addition, while the royal palaces were decorated, there were also other structures made of lapis lazuli.

In the literature, there have been various studies on the trade of lapis lazuli, the meanings of colors, the civilizations of Mesopotamia and Egypt. However, there is no study that deals with the symbolic meaning of the use of blue color over these two civilizations and combined with lapis lazuli stone. The aim of this research is to reveal a collective publication on the subject and to determine and describe the symbolic dimension and usage area of the color blue. In this direction, the history of color culture, the concept of color and the process of color gaining a symbolic function were examined. In both ancient Mesopotamian and Ancient Egyptian civilizations, the color blue was used and the use of lapis lazuli stone, trade and its symbolic meanings were determined.

Lapislazuli was considered sacred by Mesopotamian civilizations. For this reason, the rulers in Mesopotamia traded and controlled the lapis lazuli for the temple and palace. It is seen that this stone was generally used as a bead,

figure, seal, ornament and inlay material and in smaller works. Depending on the natural structure of the stone, it can also be used in works of larger sizes. It was among the auspicious stones in Mesopotamian sources and served as a talisman protecting it from evil. For this reason, it is also preferred in amulet making. Since lapislazuli served as a sacred object in mythological works, it also had an important place in Mesopotamian rituals. In ritual texts, it appears as a purifying object in magical texts for protection against death and curse. It is counted among the objects that facilitate the birth in the rituals made for an easy birth. Lapislazuli stone has an extremely important distinction from Mesopotamian civilizations in terms of sanctity, symbolism and value attributed to it.

One of the most important materials whose blue color draws attention in Egyptian art is lapislazuli stone, as in Mesopotamia. In terms of the use of this stone, the two civilizations are very similar. Beads and amulets made of this stone were found very often in the tombs of the rich and upper classes of Ancient Egypt. In ancient Egypt, the use of lapislazuli was quite common and covered a significant area. This stone was usually obtained through the boat trade that flourished thanks to the Nile River. It is even known that it was obtained as a gift from other great states. As written in the Egyptian Book of the Dead, lapislazuli, housed in an eye-shaped gold casing, was considered a powerful amulet and one carried it with them to ward off evil spirits. It was believed that after the symbolic offering on the last day of the month, the owner would be protected from evil. Lapislazuli was used for amulet and protection purposes, with more sacredness in Egypt.

Giriş

Renk, toplumların kültürel değerleri ile bütünleşmiş, sembolik göndermeler taşıyan önemli bir unsundur. Etrafımızdaki her nesne ve doğa formunda bir renk görürüz. Bazen bilinçli, bazen bilinçsiz bunlara anlamlar atfederiz. Renklerin insan psikolojisi üzerindeki etkisi üzerine de uzun süredir çok kapsamlı araştırmalar yapılmaktadır. Kısacası, gördüğümüz dünya renklerle doludur. Dünyada insanların renkleri farklı görmesinin nedeni; gelenek, din ve sembolizmdir. Tüm bu inanışlar insanların renk hakkında nasıl hissettiklerini etkiler. Ayrıca insanların deneyimlerinin renklerin nasıl algılandığı üzerinde etkisi vardır. Kültürler arasında dramatik bir şekilde renk sembolizmi değişebilir. Araştırmalar, çoğu rengin görünenden ve bilinenden daha fazla anlam ve sembole sahip olduğunu göstermiştir.

Çağlar boyunca renklerin, mimari, tekstil, bezeme, mücevher, resim ve heykel gibi çok geniş alanda kullanımı mevcuttur. Bu kullanıma yüklenen anlamlarla o nesneye sahip olan kişiye belirli bir statü yükleme amacı da güdülmüştür.

Araştırmanın konusunu oluşturan medeniyetlerden biri olan, Eski Mısır'da renk *karakter, eğilim, doğa veya dış görünüş* gibi maddenin ve varlığın ayrılmaz bir parçasıydı. Mısır kültürünün temel ve ayrılmaz bir parçası olarak

renğin önemi ve temsil ettiği dünya görüşü mısır dönemi sanatından ve eserlerinden açıkça görülebilir.

Eski Mezopotamya uygarlıkları içinde durum çok farklı değildir. Renkler yine sembolik görevler görmektedir. Mezopotamyalılar özellikle gök bilimiyle, renkler arasında güçlü bir bağ kurmuşlardır. Tanrıları ve gezegenleri sembolize eden renkler bulunmaktaydı.¹ Renk kültürün içinden geçerek anlam kazanmıştır. Bölgede inançları ve yaşadıkları bölge gereği renklerin anlamını kuvvetlendirmek ve yükseltmek için günlük olay ve ifadelerden yararlanılmıştır.

Renğin Tarihsel Gelişimi ve Renklere Yüklenen Sembolik Anlamlar

Renk, görsel öğelerin ve sembollerin yapı taşını oluşturur. Renkler çağlar boyunca iletişim aracı olarak hizmet etmiştir. Aynı zamanda zihinsel ve duygusal durumlarla da yakından ilişkilidir ve duyguları derinden etkileyebilir. Eski uygarlıklarda renk, yaşamdaki her şeyin özünün ve varlığının ayrılmaz bir parçası konumundaydı. En temel renk sembolizmi doğadan alınmıştır. Eski çağlardan beri mavi, gökyüzünü ve aynı zamanda ruh ve gerçeği temsil etmektedir. Renk yorumları farklılıklar taşıyabilir ve sembolizm kültürel çevreye göre değişiklikler gösterebilir.²

Doğal ışık yansımalarından meydana gelen renk, önemli bir kültürel simge konumundadır. Renkler, çağlar boyunca değişik toplum ve kültürlerde, kültürün inançlarına göre özel bir takım anlamlar ve işlevler yüklenerek kategorilere ayrılmışlardır.³ Hatta giysi ve tekstil ürünleriyle birleşen renklerin kullanım alanlarına göre insanları simgeselleştirerek sosyal statüye ayrılmalarına olanak tanımış, gruplandırılmalarına aracı olmuştur.

Renklerin doğal temelleri olduğu gibi farklı kültürel kullanımları da mevcuttur. Bu nedenle renklerin hem doğal, hem kültürel kullanımlarına değinmek faydalı olacaktır. Ancak doğal anlama sahip olan renklerde aslında kültür etrafında oluşarak anlam kazanmışlardır.⁴

Doğal olayları ve nesnelere inceleyen ilk insanlar, her şeyin renkli olduğunu görmüş ve anlamlandıramadıkları nesnelere ve olayları hayal güçleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin; gökkuşağı gibi çok tabii bir doğa olayı, renklerle ilişkilendirilerek, biraz efsanevi biraz öyküleştirmeye yöntemiyle açıklanmıştır.⁵ İlk çağlardan beri insanlar renkleri, büyüsel amaçlarla da kullanarak; tapınma esnasında görsel etkileycilik kazanmak veya kazandırmak için işlevsellik için ya da kendilerini düşmanlardan koruyabilmek adına kamufle olmak için ya da daha korkunç görünebilmek adına kullanabildikleri gibi. Renkler aynı zamanda beğenilmek ve güzel görünmek içinde farklı pek çok işlevde kullanılmıştır. Avlanma ve mücadele gibi, insanların günlük hayatlarından kesitlerin aktarıldığı ilk duvar resimleri, doğada hammaddesinin elde edilmesi daha kolay olan sarı, kahverengi, kırmızı ve siyah gibi renkler kullanılarak çizilmiştir. Mağara duvarlarına basit düzeyde

¹ Toker, 2009: 93.

² Chih Yu, 2014: 50.

³ Toker, 2009: 93.

⁴ Toker, 2009: 94.

⁵ Sözen, 2003: 13-14.

tasvirler çizen ilk insanlar, hayvansal yağlar, toprak, bitki özsularından elde ettikleri karışımları kullanmışlardır.⁶ İlkel yollarla dahi renk elde ederek onlara sembolik bir anlam yükleyip çeşitli alanlarda kullanmışlardır. 800'lü yıllara değin belli başlı ana renkler haricinde renk elde edilemiyordu. Ara renklerin yaygın olarak üretilip kullanılması ancak sanayi devrimiyle birlikte gerçekleşmiştir.⁷

Renkler, sanatla bilimin, fizikle psikolojinin kesiştiği ortak bir alanda yer alır. Birçok düşünür, sanatçı ve renk kuramcısının renk anlamları ve kullanımları üzerine farklı düşünceler ürettiği, değişik kavramlar geliştirdiği bilinmektedir. Günümüzde bilinen renk teorisini ilk ortaya atan kişi Aristoteles'dir. Tanrı'nın renkleri cennetten kutsal ışınlarla gönderdiğini ileri sürmüştür.⁸ Ardından Leonardo Da Vinci ilk alternatif renk teorisini önermiştir.⁹ Rönesans döneminin önemli bir ressamı ve resim kuramcısı olan Leon Battista Alberti'nin "De Pictura" adlı yapıtındaki düşünceleriyle, günümüzdeki renk anlayışına biraz daha yaklaşıldığı görülür.¹⁰ Renkleri sistematik bir şekilde sınıflandıran ise 17. yüzyılda Isaac Newton olmuştur.¹¹

İnsanoğlu var olduğu ilk dönemden beri rengi her alanda kullanmış ve ona kendi kültürel benliğine göre sembolik anlamlar yüklemiştir. Örneğin renklerin en yaygın ve bilindik birkaç ilişkilendirildikleri kavramlar şu şekildedir; Siyah renk, kötülük, matem, uğursuzluk, vb. duygu ve durumlarla eşleştirilirken, beyaz renk, iyilik, barış, bereket ve saflık gibi daha olumlu duyguları sembolize etmiştir.¹² Özetle, insanlar en eski dönemlerden beri çevrelerinde gördükleri ama anlayamadıkları olguları veya duyguları ifade ederken renkleri araç olarak kullanmış ve renklere sembolik anlamlar yüklemişlerdir.

Mavi Rengin Sembolik Anlamı ve İşlevi

Mavi rengi genel anlamda gökyüzü, okyanus ve denizlerle ilişkilendirildiği için sonsuzluğu, sakinliği, huzuru dinginliği ve üretkenliği simgeler. Mavi renk kan akışını yavaşlattığı için insan psikolojisi üzerinde rahatlatıcı bir etkiye sahiptir.¹³ Ayrıca güven duygusu verdiği için insanın çabuk karar vermesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Arapçada "ma-i" su demektir. Su rengi anlamında kullanıldığı durumlarda mevcuttur. Araplar mavi taşların kanın akışını yavaşlattığına inanırlar. Ancak Avrupa kültüründeki inanişe göre mavi yoğun olarak kullanılırsa hüznü çağrıştırmaktaydı¹⁴

Antik dönem uygarlıklarında, mavi hem göklerle hem de suyla doğal olarak ilişkilendirilen renkti, yaşamın ve yeniden doğuşun sembolü olarak işlev görüyordu. Eski Mısır dilinde lapis lazuli'ye 'hsbd2 deniyordu ve bu terim daha sonra ikincil olarak mavi renk anlamına gelecek şekilde genişletilerek

⁶ Eminoğlu, 2015: 3.

⁷ Sözen, 2003:75.

⁸ Öztürk, 2015:18.

⁹ Öztürk, 2015: 21.

¹⁰ Öztürk 2015: 22.

¹¹ Öztürk, 2015: 22.

¹² Öztürk, 2015: 4.

¹³ Öztürk, 2015: 44.

¹⁴ Öztürk, 2015: 44.

kullanılmaya başlandı.¹⁵ Taş ve dolayısıyla zengin mavi rengi, genellikle sarı yıldızlarla ve koyu mavi boyayla işlenerek kullanılırdı. Gece göğüyle ve her günün doğuşuyla, ilkel sularla, bazen doğan güneşle ilişkilendirilirdi.¹⁶

Eski Mezopotamya'da Mavi Renk Kullanımı

Mezopotamya sanatı, MÖ 4. binyıldan Pers Ahameniş İmparatorluğu'nun MÖ 6. yüzyılda bölgeyi fethetmesine kadar Batı Avrasya'nın en büyük, yaratıcı ve ayrıntılı sanatı olmuş ve Eski Mısır sanatıyla hem rekabet etmiş hem birbirini etkilemiştir. Bölgede özellikle heykel sanatı gelişmiştir. Heykeller ağırlıklı olarak taş ve kilden üretilmekteydi. Günümüze ulaşan resim sayısı ise oldukça azdır.

Mezopotamya sanatının, modasının ve mimarisinin de Akad dili de mavi için belirli bir terim geliştirmemiştir. Kesin olmayan daha temel düzeyde bir renk dağarcığına sahip olduğu inancı yaygındır. Araştırmacıların tespit ettiği modele göre, bir dilin yalnızca iki evrim dizisinde 1. Aşama içerisinde yer alan renkler siyah ve beyaz, 2. Aşamada ise kırmızı eklenmektedir.¹⁷ 3. Aşama da, ya sarı ya da yeşil ekleniyordu. Bir dizideki temel renk sözcüklerinin sayısı Berlin ve Kay'ın çalışmalarında önerdiği gibi dil, o toplumun kültürel ve teknolojik gelişimine bağlı olarak şekillenmekteydi.¹⁸ Buna göre renkler Mezopotamya sözlük listelerinde sabit sayı ve sırayla görünen *peşû*, *salmu*, *sāmu*, *arqu* ve *birnu-Akka dian*'da temel renk terimleri olarak aktarılmıştır.¹⁹

Sumerce ve Akadca'nın analizine göre, eski Mezopotamya dilleri de dört temel renk terimine sahiptir: SİYAH (Sum/Akk), BEYAZ (babbadpesli), KIRMIZI (suq). /sa5/sumu) ve GRUE (sig/wurqu) ve ayrıca '*alacali*' için "*ugunlummu*". Sumerce ve Akadca birbirinden ilgisizdir. Renk terimlerindeki sabitlik, kümenin oluşumunda dilsel olmayan faktörlerin önceliğini vurgular niteliktedir. Temel renk terimleriyle, antik Yakın Doğu'nun en önemli iki uygarlığı bu nedenle aynıdır.²⁰

Akad yazılı kaynaklarında *zagindurû*, değerli, parıldayan bir değerli taş benzetilse de, yaygın olarak bulunan bir pigment olarak da tanımlanmaktadır. Zagin durû, lapis lazuli'nin rengini taklit etmek için kullanılmıştır. Bu görsel mavi değerli taşların parlaklığı ile bağlantı, iki dilli kelime Diri hubullu, zagin durû '*parıldayan*' veya '*parlayan*' za.gin (uqnû ebbu/ellu/namru) anlamındadır. Sumerce zagin terimi herhangi bir mavi değerli taş, hatta fayans ve cam anlamındadır. Yeni Asur döneminden cam yapımı tariflerinde zagin durû renklendirilerek üretilen turkuaz mavisi bir cam tonudur bakır bileşikli bir frittir.²¹ Bu deliller ışığında zagindurû'yu camsı bir malzeme olarak tanımlayabiliriz. Bugün Mısır mavisi olarak bildiğimiz pigment, parlaklığı ve renk yoğunluğu açısından benzeyen toz haline getirilmiş olarak kullanılan cam veya camsı fayanstan elde edilen mavi değerli taşlardır. Mezopotamya'da

¹⁵ Thavapalan , vd., 2016: 120.

¹⁶ El Mageed ve İbrahim, 2019: 39.

¹⁷ Thavapalan, vd., 2016: 199.

¹⁸ Berlin ve Kay, 1969: 16.

¹⁹ Thavapalan, vd., 2016, 199.

²⁰ Baines, 1985: 284.

²¹ Thavapalan , vd., 2016: 120.

özellikle Akad'larda gezegenler, tanrı ve insanın kaderi arasında ilişki kuruyordu ve bu gezegenlere ait renk sembolleri mevcuttu. Her gezegene atfedilmiş bir maden ve bir renk bulunuyordu. Renkli her şeyin bir gezegenin etkisi altında olduğuna inanılıyordu. Her gezegenin bir tanrıya ait olduğu inancı hâkim olduğu için tanrı o gezegene atfedilen maden tarafından temsil ediliyordu.²² Sonuç olarak o madene ait bir nesneyi ya da yarı-değerli bir taşı kullanarak-üzerinde taşıyarak kişi, bir tanrının koruması altına girildiğini varsayıyordu. Astrolojide de gök cisimlerini vurgulamak adına renklere simgesel görevler yüklenmiştir.²³ Barsippa'da yer alan Nebuchadnezzar Tapınağı, MÖ 7. yüzyılda inşa edilmiştir. Yedi kattan oluşan bu kare şeklindeki tapınağın her katı bir azize adandığı için o azizin ruhunu yansıtan sembolik formlardan oluşmaktadır. Nebuchadnezzar Tapınağı'nın, ilk katı Satürn'ü temsilen siyah renklidir, ikinci kat Jüpiter'i temsilen turuncudur. Daha sonra sırasıyla Mars - kırmızı, Güneş -sarı, Venüs- yeşil, Merkür- mavi ve Ay- beyaz renklidir.²⁴

Zaginduru veya Mısır mavisi, Assurnasirpal II'nin kraliyet ikametgâhının duvar resimlerinden oluşan dekoratif programının anahtarıydı. Sırlı tuğlalar gibi çok renkli mimari detaylar ve seramiklerin yanı sıra boyalı heykel ve rölyeflerde çokça görülmekteydi.

Buna en erken referanslar ikinci bin yılın ilk yarısında MÖ 25 Suriye krallığı Mari'de büyük miktarlarda *zagindurû* yerel marangozlar tarafından kullanılmıştır. Bir kerede, iki ahşap araba modelinin boyası için kullanıldığı bilinmektedir. Bir başka örnek ise, bir Mariote 20 mina (yaklaşık Girit usulü *barque* bitirmek için 10 kg) *zagindurû* kullanımı olduğu bilgisidir. Birkaç yayınlanmamış metinde Zimri-Lim'in erken saltanatına (MÖ c.1775-1761) tarihlenen, bileşik ham boyarmaddeler, kök boya, şap ve mineral pigmentleri *kalû* ve *kalgukku* ilginç bir şekilde, bin yıl sonra, Mari'den çok uzakta, güney Mezopotamya kenti Uruk'ta *zagindurû* aynı şekilde ortaya çıkmıştır.²⁵

Mısır dilindeki muadillerinden farklı olarak, *hsbĉ* ve *tfrr* "lapis lazuli benzeri mavi", *zagindurû* Akadca'da renkli bir kelime haline gelmiştir. Nadir bir istisna olarak aşağıda alıntılanan bir Asur kralının halka seslenişinde, rengin çağrıştırdığı görüntü, baharda toz mavisi çiçeklerin parlıyor gibi görüldüğü bir keten tarlasına benzetilmiştir.²⁶

"..(Rusa'nın) ile kaplanmış çekici topraklar turkuaz mavisi cam gibi parlak benekler ve meralar bahar otları ile zengin bir şekilde tohumlanmış ve büyüyen topraktan sürgünler çıkıyor..²⁷

Eski Mezopotamya'da edebi ve tarihi metinler pigmentlerin renkli etkilerini tanımlardı. Sanat ve mimariyi canlandıran Mısır mavisi, koyu sarı kırmızı, zinober kırmızısı, karbon siyahı değerli taşlar ve metaller çok renkli dekorasyonun değerini arttırmak için kullanılmaktaydı.

²² Öztürk, 2015: 134.

²³ Öztürk, 2015:134.

²⁴ Öztürk, 2015: 135.

²⁵ Thavapalan , vd., 2016: 205.

²⁶ Thavapalan , vd., 2016: 203.

²⁷ Thavapalan , vd., 2016: 203.

2002 yılında Arkeoloji Malzeme Araştırmaları Merkezi ve Etnoloji Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden seçilmiş bir dizi kabartma üzerinde pigment analizleri üzerine çalışıldı. Assurnasirpal'in sarayından, kabartmalar, Metropolitan Müzesi'nden altı adet kabartma ve Yale Üniversitesi Sanat Galerisi'nde yer alan kabartmalardan analizler yapıldı. Analiz sonuçlarına göre, beyaz kalsiyum karbonat ve kalsiyum sülfat, kemik siyahı ve kömür, hematit kırmızı, zinober kırmızısı ve kobalt mavisi pigmentleri tespit edildi.²⁸

Mısır mavisi, sentetik bir pigmenttir. Nadir bulunanların aynı kimyasal bileşimi (CaCuSi₄O₁₀) doğal mineral kuporivait. Esasen bir tür mavi frittir. Bu kalsiyum bakır tetrasilikat kuvars ve kireç ısıtılarak üretilen bir alkali akı ilavesiyle elde edilen bakır bileşimidir.²⁹ Fritin bir toz halinde öğütülmesinden, pigmenti elde edilir. Üçüncü binyıldan beri kullanılmaktadır. Değişen tonlarda, soluktan parlağa, doğru kral mavisi olarak da adlandırılan renk elde edilmiştir.³⁰

Mezopotamya sanatında diğer alanlar için fazla emek ve malzeme gerekli olduğu için levha kabartmalarının yerini duvar resimleri almıştır. II. Sargon'un Khorsabad'daki saray binalarında hem duvar yüzlerini hem de tavanları süslemek için yaygın olarak kullanılmıştır. Resmi bir süslemeden oluşan muhteşem paneller yeniden inşa edilmiş beyaz zemin üzerine ana renklerde boyanmıştır.³¹

Mezopotamya sanatının temel amaçlarından biri, yaşamlarındaki tüm olayların oluşum nedenleri atfettikleri tanrı ve tanrıçaları onurlandırmaktır. Mısırlılar gibi, Mezopotamyalılar da yöneticilerinin tanrılarıyla doğrudan bir bağlantısı olduğuna inanıyorlardı ve birçok sanat eseri, hükümdarları yüceltilmiş bir şekilde tasvir etmişti.³²

Diğer eski uygarlıklarda olduğu gibi, çoğunlukla oldukça küçük olan heykeller, hayatta kalan ana sanat eseri türüdür. Sumer ve Akad heykellerinin genel ikonografisi dini sahnelerden oluşmaktadır. Kullanılan başlıca taş türleri kalker ve kaymaktaşıdır. Mavi, Mezopotamya'da tanrısal lütfu ve bağışlamayı ifade etmektedir. Lapis Lazuli adı verilen taşın, Mezopotamya'da yoğun bir şekilde kullanılmış ve taş sayesinde elde edilen koyu mavi-lacivert pigment de tapınak süslemelerinde dekorasyon rengi olarak oldukça yaygın kullanılmıştır.³³

Eski Mezopotamya'da Lapis Lazuli Kullanımı

Kendine özgü olan koyu lacivert ve parlak mavi rengiyle lapis lazuli, Neolitik Çağ'dan beri küçük boyutlu objelerin ve mücevherlerin boncuklar, mühürlerin, dekoratif amaçlı kullanılan küçük el sanatlarının yapımında ya da bezemesinde kullanılmıştır. Lapis lazuliye ait en eski kanıt, Güney Asya bölgesinde MÖ 7. bin yılına ait olduğu düşünülen erken İndus ticaret şehri Mehrgarh'daki (Pakistan) arkeolojik kalıntılar arasındaki süs eşyalarıdır.³⁴

²⁸ Thavapalan , vd., 2016: 204.

²⁹ Thavapalan , vd., 2016: 203.

³⁰ El-Mageed ve Ibrahim, 2012: 10.

³¹ Thavapalan , vd., 2016: 204.

³² Eser- Kılıç, 2017: 420.

³³ Thavapalan, vd., 2016: 204.

³⁴ Law, 2014: 420.

Sumerliler tarafından, lapis lazulinin, renginden ve içerisinde bulunan sarı renkli noktalardan dolayı gökyüzüne vurgu yaparak yıldızlı geceye benzetilmiştir.³⁵ Mezopotamya'da diğer geleneksel sanatların üretilmesinin yanında, Yeni Babilliler eski miraslarını korumaya ve birçok sofistike ve ince oyma mühür üretimi gibi ürünler üretmeye devam etmişlerdir. Mezopotamya'nın sanatsal geleneklerinin Pers Ahameniş İmparatorluğu'nun eline geçmesinden sonra, Mezopotamya sanatı, Antik Yunan sanatıyla birlikte ortaya çıkan kozmopolit Ahameniş üslubu üzerinde etkili olmaya başladı.³⁶ Bölgenin Büyük İskender tarafından fethinden sonra ise Helenistik sanat yaygınlaştı. Mezopotamya sanatının hem ikonografik açıdan hem adanma konusu kraliyet ve tanrıların olduğu çoğu kabartma ve mühürde lapis lazuli taşı karşımıza çıkmaktadır. Hem mavi renge hem bu taşta kutsallık atfedilmiştir. Bu taşın değerli taşlar grubunda yer alması kralların saray dekorasyonunda kullanmasını sağlamıştır. Lapis lazuli pigmentinden elde edilmiş sırlı tuğlalar, saray ve tapınakların inşasında kullanılmaktaydı. Orta Asur ve Yeni Asur krallarının saray ve tapınaklarının inşasında lapis lazuli renginde sırlı tuğlalar kullandıkları bilinirdi. Muhtemelen İhtar Kapısının lazuli kaplı bezemeye sahip olmasının nedenlerinden biri lapis mavisinin kötülüklerden koruduğu inancıdır. En ünlülerinden biri, bugün Pergamon Müzesinde sergilenen ünlü İhtar Kapısıdır. Kapı tamamıyla koyu lacivert renkte lapis lazuli ile bezelidir. Altın yıldız ile bordürleşmiştir. Ayrıca üzerinde yine altın yıldızla yapılmış hayvan bezemeleri bulunmaktadır (Fig 1).

MÖ 2600-2500 yıllarına tarihlenen Uruk kral mezarlığına ait özellikle lapis lazulinin mücevher kullanımını için nadide bir örnek olan altın-lazuli karışımı kolye son derece önemlidir. Krallık için tasarlanmış bu mücevher lapis lazulinin kutsal ve sınıfsal statüsünü gösteren yönüne vurgu yapmaktadır (Fig 2).

Lapis lazuli, özellikle renginden ötürü Mezopotamya'da ilgi gören ve sık kullanılan bir taşı. Mezopotamya'da bulunmayan, Afganistan'dan getirilen ve getirilmesi oldukça güç ve pahalı olan lapis lazulinin, MÖ 3. bin yıldan itibaren cam ve fayansın üretilerek taklidi yapılmıştır.³⁷ Kâtipler gerçek ve sahte ayırımını yapabilmek için, lapis lazuli rengini taklit etmek için üretilen cam materyaller ve fayanslar arasındaki farkı yazıtlarda belirtmiştir. Mezopotamya medeniyetleri tarafından lapis lazulinin, başta ticari ilişkiler olmak üzere askeri, siyasi ve diplomatik ilişkilerin sonucu olarak ganimet, haraç ve hediye olarak da temin edildiği bilinmektedir. Afganistan madenlerinden çıkartılan lapis lazulinin Mezopotamya bölgesine hem kara hem de deniz yoluyla ulaştığı araştırmalardan elde edilen bilgilerdendir. Afganistan ve Mezopotamya arasında tespit edilen kara ticaretinin ortak noktası ise İran'dır.³⁸

Lapis lazuli, Mezopotamya uygarlıkları tarafından kutsal sayılmıştır. Bu nedenle Mezopotamya'da yöneticiler tapınak ve saray için gerekli olan lapis lazulinin ticaretini ve kontrolünü kendileri yapmıştır. Bu taşın genellikle boncuk, figür, mühür, süs eşyası ve kakma malzemesi olarak ve daha küçük boyutlardaki işlerde kullanıldığı görülmektedir. (Fig 4) Taşın doğal yapısına

³⁵ Durmuş, 2018: 186.

³⁶ El-Mageed ve Ibrahim, 2012: 12.

³⁷ Çınardalı ve Karaaslan, 2013: 22.

³⁸ Law, 2014: 420.

bağlı olarak daha büyük ebatlardaki eserlerde de kullanımı mevcuttur.³⁹ Mezopotamya kaynaklarında uğurlu taşlar arasında yer almış ve kötülüklerden koruyan bir tılsım görevi yüklenmiştir. Bu nedenle amulet yapımında da tercih edilmiştir.

Mitolojik eserlerde lapis lazuli kutsal obje görevi gördüğü için Mezopotamya ritüellerinde de önemi arttırmıştır. Ritüel metinlerinde ölüme ve lanete karşı koruma amaçlı büyü metinlerinde ise arındırıcı nesne olarak karşımıza çıkar. Doğumun kolay geçmesi için yapılan ritüellerde de doğumu kolaylaştıran nesnelere arasında sayılmaktadır.⁴⁰ Lapis lazuli taşı ona atfedilen, hem kutsallık, hem sembolik, hem de değer açısından Mezopotamya uygarlıklarından son derece önemli bir ayrıcalığa sahiptir.

Eski Mısır'da Mavi Renk Kullanımı

Mısır sanatında renk kullanımı büyük ölçüde sembolikti. Örneğin, tanrı Amon mavi ten ile tasvir edildiğinde, onun kozmik yönüne vurgu yapılırdı. Osiris ise yeşil deri rengi ile tasvir edildiğinde, onun üzerindeki gücünün bir göstergesiydi ve yeniden doğuşa ve temsil ettiği bitki örtüsüne göndermede bulunuluyordu.⁴¹ Mısırlı sanatçılar genellikle altı tane ana renk kullanıyordu. Bu renklere siyah ve beyaz da dahildi. Renkler canlılığını binlerce yıl boyunca korumuşlardır. Bu renkler büyük ölçüde mineralden üretiliyordu. Örneğin, kırmızı için kırmızı hardal veya hematit kullanmış; sarı için sarı hardal; Mısır mavisi ise, esas olarak bakır silika ve kalsiyumdan oluşturulan sentetik bir pigmentti; yeşil malakitten (doğal bir bakır cevheri) veya daha sonra kendileri tarafından üretilen bir macun olan bakır ve demir oksitlerinin silika ve kalsiyum ile karıştırılmasından elde edilen bir maddeden siyah renk yapılmıştır.⁴² Eski Mısır'da, Eski Krallık'ın renk repertuarı şöyledir: siyah, beyaz, kırmızı, yeşil, sarı, mavi ve gri. Yeni Krallık (yak.1530-1070) döneminde ise malzeme kullanımında renk skalası daha zengin ve daha çeşitli hale gelmiştir. Özellikle MÖ 1400-1250'de genişletilmiş aralıklarda siyah, beyaz, kırmızı, yeşil, sarı, güçlü mavi, açık mavi, gri, kahverengi ve pembe renkleri mevcuttur.⁴³

Eski Mısır'da, 'mavi' için temel bir renk terimi yoktu. Lapis lazuli'ye "hsbdj" deniyordu daha sonra terim, ikincil olarak 'mavi' renk anlamına gelecek şekilde genişletildi. 'Mısır mavisi' (jrtjw, hsbdj) demir, silika ve kalsiyum ile bakır oksitinden meydana gelir. Genellikle tanrılarla ilişkilendirilen bu renk, lapis lazuli'den yapılmış saçlara sahip olan Amun-Ra ile ilişkilendirilen tasvirler karşımıza çıkar, bazen de Osiris tasvirlerinde görürüz.⁴⁴ Başlangıçta Amon, dört kavramdan biri olan hava kavramının tanrılaştırılmasıydı. Bu yüzden mavi ile eşleştirilmekteydi. Ayrıca, Ptah, Horus, Khnum, Re-Horakhty ve Nuit'in tümünün bedenleri genellikle mavi ile tasvir edilmiştir. (Fig:3). "Ağız Açma" töreninin sahnelerinde mumya ve

³⁹ Law, 2014: 420.

⁴⁰ Şimşir, 2018: 86.

⁴¹ Singer, 2010: 1.

⁴² Singer, 2010: 12.

⁴³ Singer, 2010: 12.

⁴⁴ Singer, 2010: 12.

Anubis'in ikisi de mavi saçlıdır. Genel olarak, tanrılar kendilerini bir yerde göstermeyi çok severlerdi.⁴⁵ Bu sahnelerde, özenli ve güzel kıyafetlerle tasvir edilirdi, ilahi bir sembol olarak "Mavi keten giymiş" olurlardı.⁴⁶ Mavi, gökyüzünün ve suyun simgesiydi. Kozmik anlamda bu sembolizm kendini göklere ve ilkel sellere kadar genişletti. Yaşamın ve yeniden doğuşun bir sembolüydü. Nil, verimli tarlalar, ekinler, adaklar ve genel olarak doğurganlıkla ilişkiliydi. Anka kuşu olan bir balıkçılın üzerine ilkel tufanın sembolü işlenmişti. Balıkçılar, yaratılışın ve suyun birbiri ile olan bağına vurgu yapmak için genellikle parlak mavi veya gri-mavi tüylerle tasvir edildiler. Bazı tasvirde firavunlar da mavi yüzlerle gösterilmiştir.⁴⁷

Eski Mısır'da Lapis Lazuli Kullanımı

Eski Mısır'da lapis lazuli kullanımı oldukça yaygındı ve önemli bir alanı kaplıyordu. Taş genellikle Nil Nehri sayesinde gelişen tekne ticareti aracılığı ile elde ediliyordu. Hatta diğer büyük devletlerden hediye yoluyla elde edildiği de biliniyor.⁴⁸ MÖ 14. yüzyılda Amarn Mektubunda, Babil Kralı II. Burnaburiash lapis lazuli gönderdiğini yazar.⁴⁹

Antik Mısır'da lapis lazuli gübre böceği şeklindeki süs eşyaları, nazarlıklar ve benzeri takı eşyalarının yapımında kullanılmıştır. Kalp muskası, gübre böceği muskasıyla bağlantılıdır. Mumyalama işlemi esnasında kalp bedenden çıkarılıyordu. Onun yerine akik veya lacivert lapis lazuli taşından yapılan kalp muskası bedene yerleştiriliyordu. Bu muskanın kalbi "kalp yiyen canavarlardan" koruduğuna inanılıyordu.⁵⁰ Ancak gübre böceği olağanüstü güçlere sahipti. Böceğin figürü muska şeklinde yapılırdı ve üzerine yazılan sözlerle, sadece ölünün fiziksel kalbi korunmakla kalmaz aynı zamanda bedenine öteki dünya da ayrı bir yaşam ve varoluş sunulduğuna inanılırdı. Bu durum hem gübre böceğinin bilinen biyolojik özelliklerinden hem de onunla Tanrı Khepri arasında kurulan ilişkiden kaynaklanıyordu.⁵¹

Asur ve Babilliler tarafından mühür olarak kullanılan Lapis Lazuli, Mısır'da yapılan arkeolojik kazılar esnasında MÖ 3300-3100 civarından önemli bir yerleşim yeri olan Nakada'da elde edilen objelere göre mücevher sanatında daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir. (Fig 4) Aynı zamanda toz haline getirilmiş lapisin Antik Mısırlı kadınlar tarafından göz farı olarak da kullanıldığını öne süren bazı araştırmacılar da vardır.⁵²

Ölümler Kitabı'nın 140. bölümünde yazdığı üzere, göz şeklinde altından bir muhafaza içerisine yerleştirilmiş lapis lazuli güçlü bir tılsım olarak kabul ediliyordu ve kişiler kötü ruhlardan korunmak için bunu yanlarında taşıyordu. Ayın son gününde sembolik olarak sunulan adaktan sonra, sahibinin kötülüklerden korunacağına inanılırdı.⁵³

⁴⁵ Singer, 2010: 12.

⁴⁶ Singer, 2010: 12.

⁴⁷ Singer, 2010: 13.

⁴⁸ Huang, 2018: 396.

⁴⁹ Huang, 2018: 396.

⁵⁰ Şimşir, 2018: 90.

⁵¹ Şimşir, 2018: 90.

⁵² Uzel, 2011: 50.

⁵³ Rebouf, 2016: 99.

Fırat Nehrinin yakınında bulunan Ur'un Antik Sumer kraliyet mezarlarında lapis lazuliden yapılmış sayıları 6000'den fazla kuş, geyik, kemirgen ve insan heykelciklerinin yanı sıra çok sayıda boncuk, tabak ve silindir mühür bulunmuştur.⁵⁴ (fig 5)

Lapus lazuli Mısır'da daha çok kutsiyet atfedilerek, tılsım ve korunma amaçlı kullanılmıştır. Krallık tarafından Mezopotamya uygarlıkları gibi statü göstergesi olarak kullanılmış olsa da, Mısır dönemi resim tasvirlerden de anlaşılacağı üzere tanrı betimlemelerinde muhakkak bir mavi renk, lapis lazuli göndermesiyle o kutsallık ve yücelik vurgusu yapılmıştır. Ayrıca Mısır'ın altın ticareti ile yakından bağlantılıdır. Kültürel donatılar ve önemli çağrışımlar yapan, sosyo kültürel bir konumu vardır.⁵⁵

Sonuç

Antik çağda rengin önemi daha basitti ve sembolikti. Ezoterik dünyadan uzak değildi, daha çok malzemelerin ve nesnelerin doğası ve değeri içinde saklıydı. Ek olarak, cesur renkler, modern izleyicinin şu anda deneyimlediği kadar evrensel olmazdı. Lapis lazuli kutsal gücünün yanı sıra prestij malzemesi olarak da kabul edilmiş, değerli taşlar arasında yer almıştır. Bu nedenle lapis lazulinin teminin ve sarfiyatının bizzat kralların denetimi altında olduğu görülmektedir. Küçük boyutlu figür, mühür, süs eşyası ve kakma malzemesi olarak kullanılmasıyla beraber, Krallık kontrolünde saray dekorasyonunda büyük boyutlu alanların bezemesi içinde kullanıldığı durumlar söz konusudur.

Sadece mavi renk için değil her renk için bir sembol olma durumu vardı ve belirli anlamlar barındırıyordu. Renk sembolü kültürün dokusuna oldukça güçlü bir şekilde yerleştirilmiştir. Kültürlerin, tutum ve inançları ile renk sembolleri değişmektedir. Mavi renk kullanımının sembolik atfı içinde aynı durum söz konusudur. Eski Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında, astroloji, gök bilimi, gezegenler gibi olaylarda, tanrı ve kral tasvirlerinde kullanılarak, kutsallık çağrışımı yapılması sağlanmaktadır. Eski Mısır'da renge gizemli ve simgesel bir olgu olarak yaklaşılmıştır. Eski Mısırlılar renklere ve renklerle yapılan şifaya çok önem vermişlerdir. Bu sebeple Mısırlılar, Karnak ve Teb gibi tapınaklarda renk kullanmışlar ve renk şifacılığını pekiştirmek için renk salonları inşa etmişlerdir.⁵⁶ Hastalıkların tedavisinde de mavi rengi kullandıkları bilinmektedir. Kutsal doğruluk ve cennet için mavi kullanıldığı görülmektedir. Genellikle mabetlerin tavanları, kutsal doğruluğu simgeleyen maviye boyanmış ve takımyıldız resimleriyle süslenmiştir. Mavi rengin gök bilimiyle ve yıldızlarla ilişkilendirilmesi Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında görülen ortak bir gelenektir. Mısır tapınaklarının bazılarında yerlerde ise Nil çayırıları gibi yeşil ve mavi kullanılmıştır.

Ayrıca mavi kullanımı oldukça önemli olan lapis lazuli taşı ile özdeşleşmiş bir renktir. Lapis lazuli taşının ana bileşenler, lazurit minerali, kalsit, pirit ve diğer silikatlarla birlikte birkaç farklı mineraldir. Mavi renkli,

⁵⁴ Law, 2014: 420.

⁵⁵ Huang, 2018: 398.

⁵⁶ Akyüz, 2014: 374.

yarı şeffaf-opak nitelikli olan bu taş, doğada çok kolay bulunmamaktadır. Bu taşın elde edildiği ana bölgeler, Güney Amerika, Baykal Gölü ve Afganistan'ın Bedahşan bölgesidir.⁵⁷ Bu taşın ticareti oldukça önemli bir yere sahiptir. Eski Mezopotamya bölgesine özellikle Afganistan üzerinden getirilmektedir. Bu ticaret yolunun ortak noktası İran'dır. Elde etmesi zor olan lapis lazuli taşının ticareti ve kullanımı kraliyet kontrolünde devam etmiştir. Krallık saraylarında dekorasyon amaçlı kullanımı mevcuttur. Lapis Lazulinin en yoğun kullanımı Sumerliler döneminde olmuştur. Söz konusu taştan yapılmış objeler, mühürler, küçük heykeller ve mücevherlerde oldukça yaygındır. Mavi rengin kullanımı için geçerli olan lapis lazuli kullanımı içinde geçerlidir. Tanrı veya kral gibi kutsal figürlerin yapımında, renklendirilmesinde kullanılmaktadır. Ayrıca krallık kontrolünde ve izninde saray duvar bezemelerinde de kullanılmaktadır. İnsanları koruduğuna inanıldığı için tılsım yapımında kullanılarak, Mısır'da mumyalarda veya kötü ruhların kovulması ritüellerinde de kullanılmıştır.

Renk sembolü kültürün dokusuna oldukça güçlü bir şekilde yerleştirilmiştir. Kültürlerin, tutum ve inançları ile renk sembolleri değişmektedir. Mavi renk kullanımının sembolik atfı içinde aynı durum söz konusudur. Eski Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında, astroloji, gök bilimi, gezegenler gibi olaylarda, tanrı ve kral tasvirlerinde kullanılarak, kutsallık çağrışımı yapılması sağlanmaktadır. Çünkü kullanımı oldukça önemli olan lapis lazuli taşı ile özdeşleşmiş bir renktir. Parlak mavi-lacivert renkleri ve tonları lapis lazuli taşından kaynaklanan ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca söz konusu taştan yapılmış objeler ve mücevherlerde oldukça yaygındır.

Kaynakça

- AKYÜZ, H., 2014. "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Renklerin Dili", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, ss. 373-393.
- BERLIN, B. - KAY, P., 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: CSLI Publication.
- BAINES, J., 1985. "Color Terminology And Color Classification: Ancient Egyptian Color Terminology And Polychromy", *American Anthro Pologist*, 87, ss. 282-297.
- CHIH Yu, H., 2014. A Cross-Cultural Analysis of Symbolic Meanings of Color. *Chang Gung Journal of Humanities and Social Sciences* 7:1 (April 2014), 49-74.

⁵⁷ Uyanık ve Morkoç, 2021: 160.

- ÇINARDALI - KARAASLAN, N., 2013. "Arkeolojik ve Filolojik Veriler Işığında M.Ö. 2. Binde Frit, Fayans ve Cam Malzeme Üzerine Bir Çalışma", *Bellekten*, 77(278), ss. 15-72.
- DURMUŞ, İ., 2018. "Sumerlilerin Kökeni ve Kültürü", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. Ek Özel Sayı, ss. 177-200.
- EMİNOĞLU, H., 2014. *Türkçede Renkler Sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- EL-MAGEED, E. - İBRAHİM A., 2012. "Ancient Egyptian Colours As A Contemporary", *Fashion Journal Of The International Colour Association*, 9, ss. 32-47.
- ESER, E. - KILIÇ, Y., 2017. "Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4, ss. 412-438.
- HARALD, K., 1982. *The Basic Law of Color Theory*, New York: BES Publishing.
- HUANG, H., 2018. "The Route of Lapis Lazuli: Lapis Lazuli Trade From Afghanistan to Egypt During Mid-Late Bronze Age", *Education and Humanities Research*, 183, ss. 391-399.
- LAW, R.W., 2014. Evaluating Potential Lapis lazuli Sources for Ancient South Asia Using Sulphure Isotope Analysis, Eds.: C.C. Lamberg-Karlovski - B. Genito - B. Cerasetti, "My life is like the Summer Rose": Maurizio Tosi e l'Archeologia come modo di vivere. Papers in honour of Maurizio Tosi for his 70th birthday. Archaeopress, Oxford: Archaeopress, ss. 419-429.
- ÖZTÜR, Ş., 2015. *Türk Kültüründe Renk Kavramı Ve Renklerin Maddi Kültür Unsurlarına Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- REBOUF, P., 2016. *Mısır'ın Ötüler Kitabı*, İstanbul, Onbir Yayınları.
- SÖZEN, M., 2003. *Sinemada Renk-Sembolik Anlamlar*, Ankara, Detay Yayıncılık.
- SINGER, G., 2010. "Color in Ancient Egypt", *Terrae Antiquae*, 6, ss. 1-15.
- ŞİMŞİR, M., 2018. *Antik Mısır Dininde Kahinlik, Sihir ve Büyü*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOKER, İ., 2009. "Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50(2), ss. 93-112.
- THAVAPALAN, S. - STRENGER, J. - SNOW, C., 2016. "Color and Meaning in Ancient Mesopotamia: The Case of Egyptian Blue", *Zeitschrift für Assyriologie*, 106(2), ss. 198-214.
- UYANIK, H. - MORKOÇ, A., 2021. "Tunç Çağı'nda Mezopotamya'da Lapis Lazulinin Temini, Kullanımı ve Önemi", *Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), ss. 160-181
- UZEL, İ., 2011. Anadolu Uygarlıklarında Kozmetoloji. *Lokman Hekim Journal*, 1, ss. 47-54.

Fig 1: İştâr Kapısı, Pergamon Müzesi.

Fig 2: Lapis lazuli-Altın Karışımı Kolye, Metropolitan Museum.

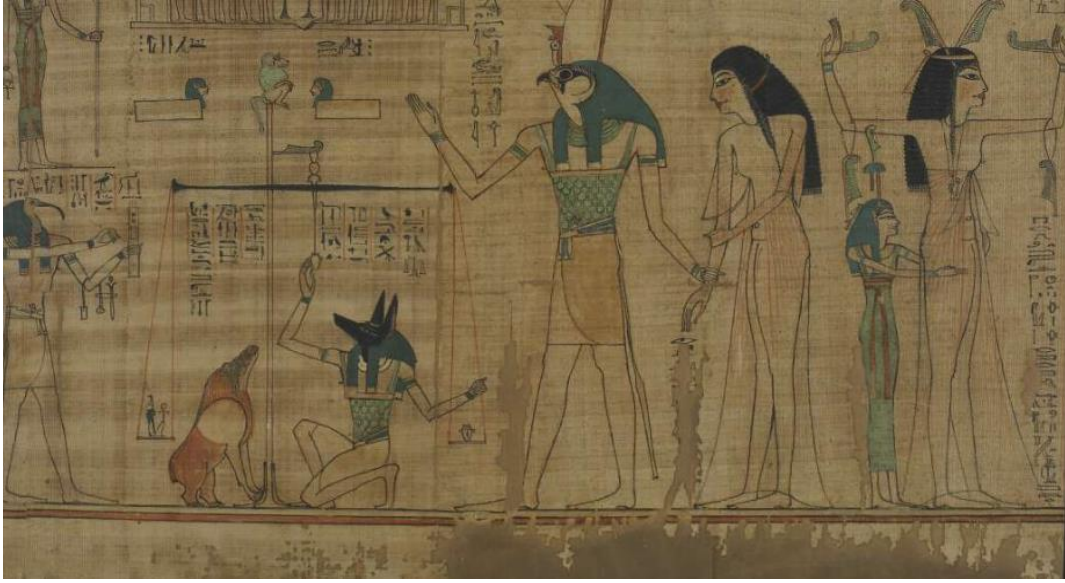

Fig 3: Eski Mısır Tanrı Tasvirleri, Anhay, Neferyti, Nebesumenu, Maat, Thout, Anubis, Ammit, Horus, British Museum,EA10472,4

178

OANNES
4 (1)

Fig 4: Antik Mısır Dönemi, Lapis Lazuli Yüzük. Metropolitan Museum.

Fig 5: Eski Mısır, Lapis Lazuli Heykel. Metropolitan Museum.